

Кундельська Ірина Сергіївна,
старший оперуповноважений
в особливо важливих справах
Департаменту стратегічних
розслідувань Національної поліції
України, доктор філософії в галузі
права

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є однією з ключових проблем кримінології, що сформувалася значно раніше становлення самої науки. У зв'язку з цим питання детермінації злочинності належать до базових у дослідженні будь-якого її виду, зокрема й злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) майна.

Український правознавець А. П. Закалюк підкреслює, що саме від розуміння детермінації залежить досягнення головної мети кримінології – наукового обґрунтування ефективних заходів запобігання злочинності [1, с. 183].

За визначенням А. П. Закалюка, детермінація злочинності охоплює всю сукупність явищ, процесів, фактів і виявів, з якими вона взаємопов'язана та якими зумовлюється [1, с. 184]. Сам термін «детермінація» походить від латинського *determinare* – визначати, зумовлювати, що передбачає розкриття залежності одних явищ і процесів від інших, а також встановлення зв'язків між ними.

Доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України О. М. Джужа зазначає, що при аналізі детермінантів злочинності крізь призму філософської концепції причинності поряд із причиною, яка безпосередньо породжує наслідок, існує також умова, яка сама по собі наслідку не викликає, але сприяє реалізації причинного зв'язку [2, с. 59].

Водночас у кримінологічній площині чітке розмежування між причинами та умовами є доволі умовним. Наприклад, відсутність належного досвіду та кваліфікованих фахівців, здатних ефективно організувати процес запобігання легалізації майна, може виступати як умовою вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням майна, так і їх причиною, оскільки здатна спонукати осіб до злочинної поведінки.

Однією з характерних особливостей кримінологічної детермінації є її суспільна зумовленість. Зокрема, І. М. Даньшин у

монографічному дослідженні «Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки» зазначає, що специфіка взаємодії суспільних явищ полягає в тому, що вони переважно відображаються у свідомості людей, виявляються у формі мотивації їх поведінки та набувають характеру цілевизначення й інтересів як окремих осіб, так і суспільства загалом [3, с. 86].

Доктор юридичних наук А. М. Бойко, досліджуючи детермінацію злочинності, виокремлює її основні види: причинність, зумовленість, кореляційні зв'язки, зв'язки станів, системно-структурні зв'язки тощо [4, с. 86]. Своєю чергою, А. П. Закалюк виділяє три базові елементи системи кримінологічної детермінації: причини, умови та корелянти [1, с. 186].

Варто зазначити, що серед усіх видів детермінації найбільше кримінологічне значення має причинність, оскільки ця категорія відображає не ймовірний, а закономірний зв'язок між злочинністю та явищами, що її генерують. Причинний зв'язок з'являється між гомогенними явищами, що не властиво для інших видів зв'язків. Однакові причини всякчас формують однакові результати за одних і тих самих умов. О. М. Костенко причинами злочинної поведінки вважає фактори, які вводять волю і свідомість індивідуума у криміногенний стан, тобто зумовлюють утворення в особі комплексу беззаконня й фантазій, виявами якого і є злочини [5, с. 118].

У кримінологічній науці відсутній єдиний підхід до розуміння причин злочинності, що зумовлює наявність різних наукових позицій щодо їх сутності. Аналіз відповідних досліджень свідчить, що причини злочинності нерідко розглядаються як об'єктивні явища, які не залежать безпосередньо від свідомості та волі людей. До таких, як правило, відносять суспільні суперечності.

Йдеться, зокрема, про протиріччя між постійно зростаючими потребами населення та обмеженими легальними можливостями їх задоволення; між прямими та непрямыми соціальними приписами; між законом і правом; між публічними та приватними інтересами; між завищеними очікуваннями від державної влади та недостатньою ефективністю управління; між правами та обов'язками тощо. Водночас суспільні суперечності є амбівалентними за своїм характером, оскільки можуть породжувати як криміногенні, так і антикриміногенні процеси, зумовлюючи як протиправну, так і правомірну поведінку.

Таким чином, формування та функціонування детермінант злочинності зумовлюється сукупністю соціальних потреб, інтересів,

цілей і ціннісних орієнтацій, що формуються на груповому та індивідуальному рівнях. Важливу роль відіграють також конкретні соціальні відносини, діяльність правових і суспільних інститутів, а також економічні, політичні, ідеологічні та інші фактори. У своїй сукупності вони утворюють ієрархічно структуровану систему, яка становить причинний комплекс, що безпосередньо впливає на стан злочинності.

Систематизація причин і умов злочинності здійснюється за різними критеріями: за механізмом дії (причини та умови); за соціальною природою (об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні); за рівнем функціонування (чинники злочинності загалом, окремих її видів і конкретних злочинів); за змістом (економічні, політичні, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські); за сутністю (соціальні та біологічні), а також за часовою та просторовою поширеністю.

У контексті дослідження доцільно детальніше розглянути детермінанти за змістовним критерієм, які безпосередньо впливають на сферу легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема соціально-економічні, політико-ідеологічні, правові та соціально-психологічні фактори [6].

Соціально-економічні детермінанти легалізації майна посідають ключове місце в системі кримінологічних детермінант, оскільки вони відображають не лише індивідуальні моделі кримінальної поведінки, а й загальний стан криміногенної ситуації в суспільстві. Визначальним рушійним механізмом виступає об'єктивно зумовлена система суперечностей між економічними інтересами та потребами окремих осіб (або їх груп), суспільства й держави.

На підставі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що до соціально-економічних причин, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України, належать такі: недоліки організації, координації та функціонування економічної системи; соціально-економічна криза в державі; втрата історичних традицій і моральних норм; високий рівень тіньового сектору економіки; значний рівень корупції; відсутність прозорості та чесної конкуренції тощо [6].

Політико-ідеологічні детермінанти відмивання майна охоплюють сукупність факторів, пов'язаних із формуванням і реалізацією економічної політики держави в умовах трансформаційних процесів. Політика повинна виступати концентрованим вираженням

економічних потреб суспільства; її невідповідність цим потребам неминує призводити до загострення соціально-економічних суперечностей і зростання рівня злочинності.

До основних політико-ідеологічних причин належать: недостатньо обґрунтоване визначення пріоритетів економічної політики держави та забезпечення реалізації конституційного принципу рівності форм власності та їх державного захисту; недоліки у впровадженні державної кримінальної та кримінологічної політики щодо протидії легалізації майна; нестабільність фінансової, валютної, податкової, митної, промислової та аграрної політики, що знижує рівень довіри населення до економічних реформ; некритичне запозичення зарубіжного досвіду господарювання, не завжди адаптованого до національних умов; а також високий рівень корупції в системі державного регулювання підприємницької діяльності [6].

До найбільш значущих **правових детермінант** легалізації майна належать: економічна невмотивованість багатьох законодавчих рішень, наявність вагомих недоробків і недоліків у механізмі правового регулювання різних сфер економічної діяльності, постійні трансформації нормативної бази, недосконалість наявного порядку правового регулювання відповідальності контролюючих органів за правопорушення у сфері легалізації майна, недоліки фахової правосвідомості у сфері боротьби з економічною злочинністю загалом, зневажливе ставлення до забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинення відмивання майна, одержаного злочинним шляхом.

Крім того, аналізом кримінальних проваджень встановлено, що до правових причин, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України, належать такі: відсутність упорядкованості в господарському законодавстві (фрагментарність і розбіжність інтерпретацій законодавства, відсутність консолідації та системності, прогалини, колізії в законодавстві, нестабільність умов бізнесу, затримки та перешкоди у вирішенні спорів); правові заходи, що регулюють економічні відносини, не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства та вимогам об'єктивних економічних законів; низький рівень особистої участі населення в запобіганні злочинам у сфері економіки [6].

У різні періоди перетворень законодавча практика не здійснила ефективного механізму переведення об'єктивних законів у константні

юридичні рамки та стала одним із криміногенних факторів детермінації правопорушень у сфері економіки. Правові заходи, що регулюють економічні відносини, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного прогресу суспільства та вимогам об'єктивних економічних законів, мають велику зворотну кримінальну генеруючу силу.

Соціально-психологічні детермінанти легалізації майна доцільно тлумачити крізь призму економіко-правової свідомості суспільства, окремих соціальних груп та індивіда, яка виконує регулятивну функцію у сфері економічних відносин. Така свідомість значною мірою зумовлює як розуміння причин індивідуальної злочинної поведінки, так і формування законослухняних моделей поведінки у господарській сфері. У цьому контексті причини індивідуальної кримінальної активності доцільно аналізувати через чотири взаємопов'язані групи факторів: рівень матеріального забезпечення населення; специфіку формування економіко-правової свідомості в різних соціальних прошарках; негативні вияви соціально-економічних суперечностей суспільного розвитку; а також вплив засобів масової інформації на формування суспільного менталітету.

До соціально-психологічних причин, які зумовлюють кримінальні правопорушення за ст. 209 КК України, належать такі: недоліки правовиховної роботи з населенням; розшарування суспільства за майновим станом, що може впливати на доступ до освіти, можливості працевлаштування, політичну участь – рівень доступу до політичного впливу та можливостей впливати на прийняття рішень у суспільстві; жадібність та прагнення до наживи, що призводить до корупції та масштабної криміналізації суспільства; правовий нігілізм; втрата населенням довіри та готовності надавати підтримку правоохоронним органам, що займаються виявленням і розслідуванням корисливих злочинів [6].

Водночас наведений перелік детермінант не є вичерпним. Сучасна економічна злочинність в Україні зумовлюється широким спектром економічних, соціальних, політичних і правових факторів, кількість яких, за оцінками кримінологів, сягає кількох сотень. Вони перебувають у складній взаємодії та трансформуються залежно від кількісних і якісних змін у суспільному середовищі. У зв'язку з цим побудова ефективної системи запобігання економічній злочинності потребує забезпечення збалансованого розвитку всіх сфер суспільного життя.

Умови злочинності, які становлять другий різновид кримінологічних детермінант поряд із причинами, слід розуміти як фактори, що створюють сприятливе середовище для реалізації причин злочинної поведінки. Вони самі по собі не породжують злочинність, однак забезпечують можливість вияву причин і досягнення відповідного результату. До таких умов належать, зокрема, недоліки функціонування господарського та державного механізмів, проблеми у сфері забезпечення правопорядку, організаційні та управлінські вади в діяльності органів державної влади, правоохоронних і контролюючих інституцій, а також прогалини у законодавстві. Попри опосередкований характер впливу, вони об'єктивно сприяють існуванню та відтворенню злочинності.

Поняття кореляційних зв'язків у кримінології відображає статистичну залежність між окремими параметрами двох або більше випадкових явищ, що має імовірнісний характер. У межах такого підходу поєднуються категорії визначеності та невизначеності, необхідності й випадковості, причин і наслідків, що дає змогу глибше осмислити складність процесів детермінації злочинності.

Отже, кримінологічна детермінація злочинності у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є багатовимірним і складним явищем. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення наукових підходів, методик і практичних рекомендацій, спрямованих на її всебічне дослідження та розроблення ефективних заходів запобігання економічним правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : [У 3 кн.]. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
2. Кримінологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. О. М. Джузи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
3. Даньшин І. М. Загальнотеоретичні проблеми кримінології : монографія. Харків : Прапор, 2005. С. 86.
4. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 86.
5. Костенко О. М. У світлі соціального натуралізму (вибране) : вибрані твори. Київ : Паливода А.В., 2020. С. 118.
6. Кундельська І. С. Запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2024. 273 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/107596af-beed-465b-b117-c63715d27ed8>.